

Reflexiók a javítóintézetből (Hit, bizalom, szeretet)

Bevezető

Magyarországon a XIX. század utolsó évtizedeiben a gyermek- és fiatalkorúak növekvő kriminalitása átfogó kriminálpolitikai és szociálpolitikai intézkedéseket sürgetett. Világossá vált, hogy a represszív intézkedések elégtelenek, és megelőző állami beavatkozások szükségesek a fiatalkorúak bűnelkövetői hajlamának csökkentésére. Így a nyugat-európai országok mintáját követve a megoldást a javítóintézetek felállításában látták a korabeli jogalkotók.

A XIX. század végei és a XX. század eleji Magyarországon a szorosabban vett büntetőjogi védelem két intézményben valósult meg: ezek a javítóintézetek és a fiatalkorúak kerületi fogházai.

A fiatalkorúak különleges büntetőjogi kezelésének intézményei a XIX.-XX. század fordulóján a kriminológiai iskolák hatására jelentek meg. A klasszikus büntetőjogi elvekkel szembe forduló pozitivisták kriminálpolitika képviselői a kriminalitás változásaira - így a bűntettek számszerű növekedésére és a fiatalkorúak részvételi arányának jelentős emelkedésére - hivatkozva terjesztették elő javaslataikat a büntetőjog, de különösen a büntetési rendszer átépítésére.

A javaslatok végső soron arra irányultak, hogy az állam alakítsa ki ésszerű büntetőpolitikáját, amelyben a büntetőjog csak kiegészítő szerepet játszik, a büntetőjogi intézkedések alapja ne a bűnösség és az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya, hanem az elkövető személyi veszélyessége legyen, a büntetést váltsa fel a személyi veszélyességre alapozott társadalmi intézkedések rendszere, a határozott tartamú büntetést váltsa fel az elszigetelés és nevelés határozatlan tartamú intézkedéseinek rendszere.

Az ekkori kriminálpolitika tettes-büntetőjogi szemlélete a fiatalkorúak megkülönböztetett büntetőjogi kezelésének területén érte el a legátütőbb és legmaradandóbb sikereit.

Magyarországon a javítóintézeti nevelés első büntetőjogi megjelenését a Csemegi kódexben - 1878. évi V. törvénycikk - találjuk. Az 1880. szeptember 1-jén életbe lépett büntető-törvénykönyvre várt a feladat, hogy a fiatalkorúak kriminalitásának leküzdésére hathatós eszközöket adjon a végrehajtó hatalom kezébe.

Ennek a várakozásnak azonban a Csemegi kódex csak részben felelt meg. Hozott ugyan néhány célszerű rendelkezést a fiatalokra vonatkozóan, de rendszeres, átgondolt és részletes intézkedéseket nem tartalmazott.

Legfontosabb rendelkezése az volt, hogy a fiatalkorú büntettek részére javítóintézetek felállítását rendelte el, arra nézve azonban, hogy ezen intézetekben a büntetést mi módon hajtsák végre, milyen legyen a javítóintézetek szervezete, felszerelése, működésének iránya, módja semmilyen útbaigazítást nem adott.¹

A századforduló időszakában reformmozgalmak indultak és megkezdődött a büntetőjogi rendszer részbeni átépítése. A reformelképzelések, amelyek fontos eleme volt a fiatalkorúak különleges elbírálásának a szorgalmazása, 1908-ban valósultak meg.

A fiatalkorúak ügyét felkaroló büntetőjogi reformmozgalom nagy érdeklődéssel fordult egy észak-amerikai modell felé, amely sikeresen szolgálta a gyermekvédelmet és a fiatalkorúak erkölcsi mentését. E modell alapján hozta létre az első büntetőnovella (1908. évi XXXVI. törvénycikk) a fiatalkorúak felügyelőhatóságát.

A törvényhozó szándéka szerint a fiatalkorúak felügyelőhatósága olyan közbülső szerv volt, amely igyekezett összhangot teremteni a bűnelkövető fiatalkorúakkal foglalkozó szervek, így a bíróság, a pártfogó és a javítóintézetek, valamint a fiatalkorúak fogháza és az irányító igazságügyi minisztérium között. A felügyelőhatóság összetételét és eljárási szabályait az 1909. évi 27400. IM rendelet írta elő.

E szerint minden királyi ítélőtábla székhelyén, valamint olyan törvényszékhelyen, ahol javító-nevelő intézet vagy fiatalkorúak fogháza volt, létre kellett hozni felügyelőhatóságot.

A felügyelőhatóságok konkrét tennivalója közé tartozott a területükön lévő javítóintézetben és a fiatalkorúak fogházában folyó tevékenység ellenőrzése. Az előbbi mellett a felügyelőhatóságok általános feladata az volt, hogy az erkölcsi romlás veszélyének kitett, vagy züllésnek indult gyermekek és fiatalkorúak társadalmi védelmét, az úgynevezett patronázst a rendelkezésre álló

¹ Dr. Kun Béla – Dr. Ládai István: A fiatalkorúak kriminalitása ellen való küzdelem Magyarországon. Budapest, 1905. 57. o.

eszközökkel előmozdítsák. Ennek érdekében társadalmi mozgalmakat kezdeményeztek és hangoltak össze.²

Az első büntetőnovella közvetlen folytatásának tekinthető az 1913. évi VII. törvénycikk, amelynek alapján felállították a fiatalkorúakkal foglalkozó önálló büntetőbíróságokat.

A két világháború között a társadalmi nyilvánosságtól fokozatosan elszigetelődő, az állami büntetőpolitika intim szférájává váló magyar börtönügy nem kínált megfelelő mozgásteret egy társadalmi kontrollszerpet képviselni kívánó felügyeleti tevékenységnek, ezért miután elmaradt az első büntetőnovella által felállított felügyelőhatóságok szakirodalom által követelt reformja, azok működése formálissá vált.

A második világháborút követően az 1950. évi II. törvény - a Btá. - alig tartalmazott szabályozást a fiatalkorúakra.

1951-ben külön jogszabályt alkottak a fiatalkorúak büntetőjogára vonatkozóan, ez az 1951. évi 34. tvr. volt. Ez az új szabályozás az életkori kereteket változatlanul hagyta. A 12-14 évesekkel szemben csak nevelő jellegű intézkedéseket írt elő a jogszabály, míg a 14-18 éves fiatalokkal szemben fő szabályként büntetést kellett alkalmazni.

Az 1961. évi Btk. - 1961. évi V. törvény - a fiatalkorúak büntetőjogának viszonylagos önállóságát megszüntette, és az Általános részen belül a VI. fejezetbe építette be a speciális rendelkezéseket. Tehát a fiatalkorúak büntetőjogának különtartása helyett ez a joganyag a Btk. szerves részévé vált.

Az 1961. évi Btk. a fiatalkorúság alsó korhatárát a 14. évre emelte fel.

A fiatalkorúakkal szemben nevelő intézkedések - köztük a javítóintézeti nevelés -, fő- és mellékbüntetések és gyógyító intézkedések voltak alkalmazhatók.³

Az 1961. évi Btk. a javítóintézeti nevelést az alábbiak szerint szabályozta: „Javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalkorú eredményes nevelése csak intézeti elhelyezéssel biztosítható. A javítóintézeti nevelés tartamát a bíróság nem határozza meg; annak legrövidebb tartama egy év. Azt, aki már legalább egy évet javítóintézetben töltött, és ezalatt megjavulásának jelét adta, az intézeti tanács egy évre az intézetből elbocsáthatja. Ha az egy év alatt a fiatalkorú kifogástalan magatartást tanúsított, annak elteltével az elbocsátás véglegessé válik, ellenkező esetben a bíróság a javítóintézeti nevelés folytatását rendeli el. Azt a fiatalkorút, aki tizennyolcadik életévét a

² Lőrincz József: A büntetés-végrehajtás civil kontrollja. Belügyi Szemle 2002/2. 173-174. o.

³ Büntetőjog: Általános rész. Egyetemi tankönyv 424. o.

javítóintézetben töltötte be, a javítóintézetből el kell bocsátani. A bíróság akként is rendelkezhetik, hogy az ilyen személy - annak az oktatási évnél a végéig, amelyben tizenharmadik életévét betöltötte - tanulmányait továbbra is az intézetben folytathassa”.

A jelenleg hatályos Btk. - 1978. évi IV. törvény - az 1961. évi Btk-hoz hasonlóan szabályozta a javítóintézeti nevelést. A különbség csak abban volt, hogy a hatályos Btk. a 19. évben határozta meg azt a kort, amikor a fiatalok a javítóintézetből el kell bocsátani.

A Btk. 1995-ben bekövetkezett módosítása - ami a mai napig hatályos szabályozást tartalmazza - jelentősen megváltoztatta a javítóintézeti nevelésre vonatkozó rendelkezéseket⁴: „Javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalok eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges. A javítóintézeti nevelés tartama egy évtől három évig terjedhet. A bíróság azt, aki a javítóintézetben legalább egy évet eltöltött, ideiglenesen elbocsátja az intézetből, ha a kiszabott javítóintézeti nevelés felét már letöltötte és alaposan feltehető, hogy az intézkedés célja további javítóintézeti nevelés nélkül is elérhető. Az ideiglenes elbocsátás tartama azonos a javítóintézeti nevelés hátralevő részével, de legalább egy év. A bíróság az ideiglenes elbocsátást megszünteti, ha a fiatalok az ideiglenes elbocsátás alatt elkövetett bűncselekmény miatt szabadságvesztésre ítélik vagy javítóintézeti nevelését rendelik el. Ha a fiatalokkal szemben a bíróság más büntetést szab ki vagy intézkedést alkalmaz, illetve a fiatalok a pártfogó felügyelet szabályait megszegi, a bíróság az ideiglenes elbocsátást megszüntetheti. Az ideiglenes elbocsátás megszüntetése esetén az ideiglenes elbocsátáson töltött idő a javítóintézeti nevelésbe nem számítható be. Azt, aki a tizenkilencedik életévét betöltötte, a javítóintézetből el kell bocsátani”.

⁴ 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről 109-120 §-a

Hit

„A közönség legnagyobb része még ma is körülbelül így gondolkozik a javítóintézetéről: fiatal gonosztevők vannak ott összezárva, végeznek is velük valami nevelés-félét, de teljesen eredménytelenül, mert a fiatal gonosztevő, ha kiszabadul, éppen olyan rossz, ha nem rosszabb mint amikor bekerült az intézetbe, még aki jó volt is, romlottan kerül ki, mert a többiek elrontják.”⁵

A fiatalok bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, címmel tartott előadást Kerezi Klára. Tanulmánya olyan értékes áttekintés és elemzés, amely mindenképpen továbbgondolásra ösztönzi a témával és a témában dolgozó szakembereket. Közös gondolkozásra hív, azt kérve értelmezzük azt a folyamatot, ami körülvesz bennünket és azt is, ami bennünk zajlik.

Szembesít azzal a hiányossággal, ami abból fakad, hogy ennek a sajátos szakterületnek szinte alig vannak publikációi, szakmai írásai, módszertani közleményei, belső kutatásai, hatékonysági elemzései, átfogó visszajelzései tevékenységéről.

Kérdések és vélelmek sorát veti fel a tanulmány. Tények és aggályok kerülnek megfogalmazásra, valamint szakmai javaslatok. A kérdések, vélekedések, tények és javaslatok fókuszában a javítóintézet, mint a büntető jog intézménye és mint pedagógiai intézmény áll. Örömteli találkozásra ad lehetőséget a gyakorlati szakemberek részére a téma „pedagógiai szempontú” megközelítésének vállalása, a hazai kriminálpedagógia atyja Kármán Elemér⁶ gondolataival, aki a „pedagógiai alapok”-ban bízva képviselte a javítóintézetek ügyét.

Kiemelésre okot adó „helyeslése”⁷, hogy a hazai fiatalokkal kapcsolatos igazságszolgáltatás rendszere ellenkező irányba halad az amerikai gyakorlattal amely egyre kevésbé hajlandó különbséget tenni fiatalok és felnőtt korú elkövető között.

Az európai tradíciónak és gyakorlatnak, mint „megkérdőjelezhetetlen érték”⁸-nek a kihangsúlyozása kifejezetten támogató erejű, s egybe cseng – bizonyos értelemben- a Kármán-i gyakorlattal.

⁵ Közli: Ducker Ödön, a Magyar Királyi Igazságügy Miniszter főhatósága alatt lévő Aszódi Javítóintézet igazgatója, 1908.

⁶ id. dr. Kerezi Klára: A fiatalok bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006.

⁷ id. dr. Kerezi Klára: A fiatalok bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006.

⁸ id. dr. Kerezi Klára: A fiatalok bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006.

A fiataikorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerét befolyásoló jelenlegi reform törekvések bemutatása, leírása azért fontos, mert alkalmat ad annak tudatosítására, hogy a mi tradícióink a nyugat-európai modellekben gyökereznek. Ez ugyanakkor nem zárja ki a másik két modell – Egyesült Államok, Új-Zéland és Ausztrália - valamely elemének alkalmazását, mint például a jóvátétel, elterelés és a mediáció. Ezért válik hangsúlyossá a Fülöp – Nagy szerzőpáros megállapítása a „kezelő”⁹ szemlélet megerősítésében.

A tanulmány egyik legfontosabb kérdésköre a büntetéskiszabási gyakorlat változásának okait érinti, keresve a választ a javítóintézeti intézkedés-kiszabás csökkenésére.

Ismeretes, hogy a közelmúltban szorgalmazott volt az alternatív büntetések bevezetése és körének bővítése. Ezzel a lehetőséggel éltek a bíróságok.

Ugyanakkor nincs ismeretünk olyan felmérésről, amiből megtudható, hogy a bírák elvesztették volna a hitüket és érdeklődésüket a javítóintézeti nevelés iránt. Ha van ilyen, akkor azt azért lenne célszerű megismernünk, hogy alkalmassá tegyük a kezelőrendszert a megfelelő megoldásokra.

Egyúttal természetesen azt is célszerű lenne vizsgálni, hogy milyen büntetések kiszabására került sor a javítóintézeti nevelés helyett, s azok hatékonysága milyen volt, mennyire sikerült elérni a visszaesés megakadályozását.

Hozzávetőleg egy évvel ezelőtt jeleztük a Legfőbb Ügyészség felé azt az észrevételünket, hogy stagnál illetve csökken a javítóintézeti nevelés szankció alkalmazás gyakorlata. Az ügyészi vizsgálatok többek között azt állapították meg, hogy a pereljárási folyamat alatt „kiöregszik” a fiatal a javítóintézeti ítéletből.

„A javítóintézeti nevelésre ítélték számának csökkenését nyilván számos tényező befolyásolja.”¹⁰ - írja a fenti tanulmány szerzője egy grafikon alá, ami 1984 és 2004 közötti időben mutatja a javítóintézeti ítéletek számát.

Ebben az időszakban több minden történt a javítóintézetek jogi környezetében és az intézetekben. Működési normák és garanciális jogi keretek kerültek bevezetésre a szakmai munka biztosítása érdekében. Volt idő ebben a húsz esztendőben, amikor nem voltak kodifikált szakmai normák, nem voltak a nevelési célt szolgáló jogi keretek, sőt alapító okirata sem volt a javítóintézetnek. Ez a szakma – a javítóintézeti – ez alatt a húsz év alatt kezdte meg legújabb kori professzionalizálódását.

⁹ Fülöp-Nagy szerzőpáros; id. dr. Kerezi Klára: A fiatalkori bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006

¹⁰ id. dr. Kerezi Klára: A fiatalkori bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006

A javítóintézeti nevelésnek, mint az egyetlen kizárólag a fiatalkorúakkal szemben alkalmazható speciális intézkedésnek a társadalmi megítélése az elmúlt évtizedben jelentős változásokon ment keresztül.

A javítóintézeti nevelésre utalt fiatalkorúak száma az 1980-as évek végétől, az 1990-es évek elejéig csökkenést mutatott. Ennek okai között szerepelt az egyes bűncselekmény típusok dekriminalizálódása, illetve az, hogy a javítóintézeti nevelés relatíve határozatlan időtartamban való meghatározása már nem felelt meg a jogállamiság követelményének.

1995. szeptember 1. napjáig a bíróság a javítóintézeti nevelésnek csak minimumát – egy évet – határozott meg, az intézkedés tartama a fiatal együttműködésének „sikerességétől” függött. Az ideiglenes elbocsátás időpontjáról a javítóintézetben működő Intézeti Tanács javaslatára a büntetés-végrehajtási bíró döntött.

Az ítéletek számát csökkentette, hogy a határozatlan időtartam nem tette lehetővé, hogy a fiatalkorú által előzetes letartóztatásban töltött idő az elrendelt javítóintézeti nevelésbe beszámítható legyen.

A bíróság a javítóintézeti nevelés intézkedés elrendelése esetén tudomásul vette a kettős büntetést, vagyis hogy az intézkedés tartamát az előzetes letartóztatás ideje aránytalanul megnöveli és ezzel a fiatalkorú gyakorlatilag hosszabb szabadságelvonás alatt áll. A kettős büntetés anomáliájának kiküszöbölése érdekében a bíróság gyakran nem alkalmazta a javítóintézeti nevelés elrendelését.

A fenti jogi természetű tények az igazságszolgáltatás javítóintézeti neveléssel szembeni aggályait és bizalmatlanságát növelték.

A javítóintézetekben ez idő alatt egyre erőteljesebbé váltak a szakmai, módszertani fejlesztő törekvések, aminek sajnálatosan ellentmondott az igazságszolgáltatás ítélkezési gyakorlata.

Az 1995. évi XLI. törvény változtatott a javítóintézetek helyzetén, lehetőségein és feladatain, egyúttal megváltoztatta az ítélkezési gyakorlatot és helyreállította a „bizalmat”. A javítóintézeti nevelés tartamát a bíróság állapítja meg egy és három év közötti időtartamban, az előzetes letartóztatást az elrendelt javítóintézeti nevelésbe be kell számítani.

„Az 1995. évi törvénycsomag, mely a Btk. és a Be. módosítását jelentette, megváltoztatta a javítóintézetek helyzetét az igazságszolgáltatásban, és megváltoztatta az ítélkezési gyakorlatot. A módosítás szerint a javítóintézeti nevelés tartamát a bíróság állapítja meg egy és három év közötti időtartamban, az előzetes letartóztatást az elrendelt javítóintézeti nevelésbe be kell számítani. A módosítások 1995. szeptember 1. napjával váltak hatályossá, illetve az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéül a javítóintézetek 1996. május 1. napjától váltak fogadó képessé. A változások 1996. évtől kezdődően, a javítóintézeti neveltek számát összességében jelentősen megemelték. Az igazságszolgáltatás az új törvényi keretek között, illetve látva a javítóintézetek jó szakmai működését nagyobb arányban élt és él ezzel az intézkedési lehetőséggel, illetve maximálisan használta és használja az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéül a bv. intézetek helyett a javítóintézeteket.”¹¹

Tehát a fentiek szerinti változások a javítóintézeti neveltek számát összességében jelentősen megemelték.

Ez idézhette elő azt a tényt, hogy 1999 és 2003 között az aszódi intézetnek növendék elhelyezési gondjai jelentkeztek. Azt a jogi lehetőségét kereste az intézet ebben a kritikussá vált időszakban, hogy miként lehet „várólistát” működtetnie annak érdekében, hogy ne kövessen el elhelyezési és ellátási jogsértést, illetve egyáltalán el tudja helyezni a beutaltakat.

Az aszódi intézet 2000-ig jelentős számban biztosított utógondozást, valamint nagy arányban járult hozzá azoknak a növendékeinek kéréséhez, akik megfeleltek elbocsáthatóságuk kritériumainak, de ennek ellenére szerettek volna továbbra is az intézetben maradni.

Az ezt követő három évben alig vállalhatott ilyen feladatot - a nagyszámú igény ellenére - mivel a jogerős ítélettel javítóintézeti nevelésre utaltak megtöltötték az intézetet.

Az 1995-ös Btk. módosítása óta az igazságszolgáltatás az új törvényi keretek között, valamint tapasztalva a javítóintézetek jó szakmai működését, nagyobb arányban élt és él ezzel a lehetőséggel, egyben természetesen csaknem teljesen kihasználja az előzetes letartóztatás végrehajtási helyéül a javítóintézeteket.

Új értéket alkotó intézménye a javítóintézeteknek a Debreceni Szakmai Modell. Ebben a szakmai műhelyben a jogintézmény teljes körű lehetőségét integrálták – előzetes letartóztatás, jogerős javítóintézeti ítélet végrehajtása, utógondozás biztosítása -, ezzel támogatva a bíróság munkáját és ezzel szolgálva a reszocializáció gondolatát.

¹¹ id.: dr. Tari Ferenc előadása, kézirat

„Az ítélet meghozatalakor fontos szerepet kap/hat a javítóintézetben készített nevelői vélemény, amennyiben javítóintézetben fogatosítják az előzetes letartóztatást, és huzamosabb időt töltött a fiatalkorú előzetesben. Ilyenkor gyakran előfordul, hogy a bíróság kéri a nevelő véleményét.

Ez mindenképpen közre játszik a döntés meghozatalában, ha az intézeti vélemény szerint a javítóintézeti keretek között már érdemi nevelési folyamat eredményeként kedvező irányú változás észlelhető, akkor ezt a bíróság a joghátrány megválasztásánál figyelembe veszi. Adott esetben nem börtönt szab ki vele szemben, hanem javítóintézeti nevelést alkalmaz. Ennek sok esetben törvényi akadálya van, hiszen ha valaki az ítélet meghozatalakor a 19. évét betöltötte, ott már szóba sem jöhet a javítóintézeti nevelés.”¹²

Na jó, de mégis „Hova tűntek a korábban javítóintézeti nevelésre ítélt fiatalkorúak?”- kérdezi Kerezsi Klára.¹³

Ha az elmúlt két évet nézzük, akkor talán joggal lehet feltenni a kérdést, hogy miért nem jönnek fiatalok a javítóintézetekbe?

Nem tudom.

Azt sem tudom, hogy akiket most nem ítélnék javítóintézetbe, azt korábban oda utalták volna-e? A javítóintézet minden esetben tudomásul vette és veszi a bíróság döntését. Többek között ezért nem lehet ebben a műfajban létszám gazdálkodási tervet és működtetési hatékonyság mutatókat jól készíteni. A rendszernek működnie kell akkor is, ha 100 növendéket kell ellátnia és akkor is, ha 250-et. Ezt várja el a jogalkotó.

Természetesen egyet lehet érteni azzal a gondolattal, ami a vádemelés elhalasztásának feltételezett hatásával valószínűsíti a javítóintézeti nevelésre utaltak számának csökkentését.

Mindenesetre innen a javítóintézetből érzékelve a létszám változását, annak ellenére, hogy kevesebb a befogadott, mégis mintha „többnek” tünnének és nem elsősorban a „macho” személyiségük miatt, bár természetesen olyan is akad. A javítóintézeti gyakorlati szakembereknek nem ez az újdonság. A „generáció váltás” természetesen a fiatalkorú bűnelkövetőknél is elkezdődött. Magatartásukat és viselkedésüket mára hatványozottan több inger tartja befolyás alatt, mint a húsz évvel előtti társaikét. Az 1980-as évek végén és az 1990-es évek első felében javítóintézeti nevelésre utalt és a napjainkban, a 2000-es évektől befogadott fiatalok személyiségének problématerképe lényegesen eltérő sérüléseket mutat.

¹² dr. Lénárd – Rácz: A javítóintézet, mint támogató intézmény című előadása 4.o., www.pedagogia-online.hu/gyermekvedelem

¹³ id. dr. Kerezsi Klára: A fiatalkori bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006

Így igaz, mára a fiatalok bünelkövetők - nemcsak erkölcsi szempontból -, egy újabb generációja „jelentkezett be” akik nem hírből ismerik a kábítószer, a hajléktalanság, a munkanélküliség, a szervezett bűnözés, a menekült tábor, a nemzetközi prostitúció fogalmait, drog-, és krimenes karrierjük 7-8 éves korban már elkezdődött.

A tanulmány számomra leghangsúlyosabb kérdésköre abban az állításban gyökerezik, ami a hazai javítóintézeti nevelés szemléletével foglalkozik.

Túlzónak és elhamarkodottnak tartom azt az állítást, hogy a javítóintézeti nevelés szemlélete 100 éve nem változott. (Illetve, kétségtelen, hogy a gyermek központúsága, az oktatás, képzés, nevelés, munkáltatás, fegyelem és elfogadás a mai napig meglévő értékeink.)

A változás elsősorban a nevelési célkitűzésekben, s az eszköz- és módszertárában érhető tetten. Az intézeti rendszerbe beépültek a terápiás programok, külön kezelődnek a halmozottan sérült, gyógyító nevelést igénylő fiatalok, lezajlottak az intézetek „környezet-humanizáló” programjai, ami a szocializációs hiányok pótlására, a szocializációs hibák korrekciójára ad jobb lehetőséget, és még folytathatnám...

Egy valami azonban -innen a javítóintézetből érzékelve- valóban nem változott, az az elvárás a javítóintézetekkel szemben, hogy 100% -os javulási arányt érjen el. Ez pedig mindenképpen irreális.

„A nehéz élethelyzetben nevelkedett gyermekek esetében – javítóintézetbe, illetve onnan való kikerülésük után - a társadalmi integráció korlátjainak leküzdése, mint társadalmi elvárás nem hárítható a javítóintézetekre. Dezintegrációs hatása nem a javítóintézet nevelési – javító céljaiban / feladataiban rejlik, hanem abból ered, hogy a megkezdett szakmai munka a kikereléssel véget ér, lépcsőzetes kiléptetésre a jelen keretek között nincsen lehetőség. A nevelésben érvényesített fokozatosság, következetesség elve nem tud érvényesülni, a szakmai kudarc látszólag a javítóintézeté, mint támogató rendszeré, a korábbi sikertelenségei után (javítóintézeti nevelése alatt) pozitív élményekkel találkozó, körvonalazódó jövőbeli tervekkel, társadalomba való beilleszkedési igénnyel kikerülő fiatal újabb sikertelenségekkel találja szemben magát.”¹⁴

¹⁴ dr. Lénárd – Rác: A javítóintézet, mint támogató intézmény című előadása 13.o., www.pedagogia-online.hu/gyermekvedelem

Bizalom

„De halljuk az ellenvetést, hogyan állapítja meg az igazságügyi kormány azt, hogy a szabadult növendékek közül hány maradt meg becsületesnek az élet utain és ha csakugyan ilyen jók az eredmények, miért olvassuk a lapokban ismételten, hogy javítóintézetből szabadult növendékek betörés, vagy más gonosztett miatt újból a büntető bíróság elé kerültek.”¹⁵

A javítóintézet gyakran egy sajátos „lépcsőzetesség” részeként kap létjogosultságot. A fiatal a megelőző alternatív szankciókkal még kap egy kevésbé fájdalmas esélyt, s csak ha ezekben sikertelen, akkor lesz szabadságában korlátozva.

Nincs szakmai, pedagógiai alapja annak a hitnek, hogy a különböző büntetési, intézkedési formák 100% - os hatékonysággal tudnának működni. Ez a vélekedés még annak az ontológiai gondolkodásformának a maradványa, amikor a nevelés különböző színterei számára (iskola, javítóintézet, börtön) a gyermeknek, felnőttnek „megjavítását”, tökéletessé formálását írták elő. Ha ezen a szemléleten nem tudunk változtatni, akkor minden szankció-forma csak kudarcosnak ítéltető meg.

A hatályos jogszabály értelmében, ha a javítóintézeti növendék együttműködésével kiérdemli (tanulás, munka), akkor eltávozásra, szabadságra engedhető. Az elmúlt tíz év rendelkezésünkre álló adatait elemezve megállapítható, hogy a szabadsággal jutalmazott gyerekek 1% követett el bűncselekményt a szabadság ideje alatt. Ez mindenképpen azt mutatja számunkra, hogy az a hatásrendszer, amivel jelenleg körül vesszük növendékeinket, kellően visszatartó erejű.

A jogalkotó elvárása és az előítéletektől sem mentes „társadalmi elvárás” valamint ennek hatásai a javítóintézeti nevelésben dolgozóakra, és az az örök kétely - miszerint nem biztos, hogy jól van úgy, ahogyan van-, arra hívja fel teljes joggal a figyelmet, hogy hosszútávon is vizsgálni és kutatni kell a kezelőrendszer személyi-, tárgyi-, módszertani-, és jogszabályi hatékonyság mutatóit.

¹⁵ Kőzli: Ducker Ödön a Magyar Királyi Igazságügy Minisztérium főhatósága alatt lévő Aszódi Javítóintézet igazgatója, 1908.

Elvárások és aggodalmak motiválnak arra, hogy eddigi igazodási pontjainkat felülvizsgálva tekintsünk rá gyakorlatunkra. Elvárás az igazságszolgáltatástól, hogy tekintettel legyen az elkövető személyére és a közösség védelmére, továbbá az emberi jogok tiszteletben tartása és a hatékony-költséghatékony szankció kiszabása.

Sajátos az elvárás és aggodalom, ha az elkövető gyermek illetve fiatal, mivel a közösség védelme fokozott körültekintéssel és több szakterület kölcsönösségen alapuló együttműködésével elérhető nevelési hatásokkal biztosítható.

Nyugat – Európa országai ezért erősítik a fiatalkorúak felelősségi rendszerének különállását. Költséghatékonyság figyelembe vételével a nevelési intézmények hatásának erősítésére, és a nagyobb differenciálási lehetőség megteremtésére törekszenek.

Tekintettel kell lenni, továbbá arra a fiatalkorúak életkorából eredő jellegzetességre, hogy pszicho-szociális szempontból „átmeneti” állapotban vannak, sem testi, sem szellemi, sem személyiségfejlődésük nem befejezett

Igazodjunk ezért jobban azokhoz az elvárásokhoz, amelyeket a fiatalkorúak bűnözésével kapcsolatos aggodalmak motiválnak:

- Hasznosulhat az az érték, amit a javítóintézet oktatással és képezéssel, korrigáló neveléssel képvisel? Hasznos, ha sajátos nevelési kultúrájával támogatja azt a bűnelkövető fiataalt, akiről a bíró feltételezése szerint nem börtönben de nem is az otthon környezetében kell az államnak gondoskodnia, annak érdekében, hogy normakövető állampolgároként élhessenek társadalmunkban?

A javítóintézet esélyt ad és a törvény szerinti normakövetésre nevelve utat mutat. Esélyt ad pedagógiai szerkezetével és utat mutat. (Azonban nem kíséri végig a fiataalt.) Ezt azért teszi, mert a növendékei gyerekek. Ezt eddig - ugyanis a gyermeki személyiséget - a javítóintézet jogintézménye és az intézetek szakmai programjai is figyelembe vették. Napjainkban az „amerikanizálás”¹⁶ megállt a cola automaták telepítésénél. Mielőtt még inkább „szigorítani” akarunk, tekintsünk ki a javítóintézet omladozó kerítésén kívülre. Miért lehetséges az, hogy analfabéta fiatalokkal lehet ismételten találkozni ebben az országban? Miként telt el ennek a fiatalnak 16-17 éve? Miért lehetséges az, hogy olyan 18 évesekkel találkozunk, akiknek csupán 4 osztályuk van? Miként telt el nekik ez a 18 év? Érdekel ez egyáltalán valakit? Ha érdekel, akkor a javítóintézet hatékonyságát növeli az, ha ezek a fiatalok megtanulnak írni, olvasni?

¹⁶Loic Wacquant: A nyomor börtönei

- Nemzetközi szabályok is kötelezik a hatóságokat a fiatalkorúak esetén arra, hogy az előzetes letartóztatás különösen indokolt esetben rendelhető el. Minden esetben a bíróság dönt arról, hogy az előzetes letartóztatást hol foganatosítsák, javítóintézetben vagy büntetés végrehajtási intézetben.

„A bíróság döntése során figyelembe veszi az ügyész, valamint a terhelt, a védő, a törvényes képviselő és a gondozó indítványát, illetve kérelmét. Az előzetes letartóztatás általában akkor indokolt javítóintézetben foganatosítani, ha a fiatalkorú első esetben áll büntetőeljárás hatálya alatt és vele szemben intézkedésként javítóintézeti nevelés elrendelése várható. Vizsgálni kell a fiatalkorú életkorát is, a gyermekkorhoz közelebb álló fiatalkorú –ha egyáltalán fennáll az előzetes letartóztatás elrendelésének a feltétele – fogva tartását általában célszerű javítóintézetben foganatosítani.”¹⁷

Az elmúlt közel tíz év adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a jogerős javítóintézeti nevelés kiszabásával szankcionált fiataloknak több mint fele (54%) előzetes letartóztatásban volt. Közülük 33 % büntetés végrehajtási intézetben, 21 % javítóintézetben - ebből 16 % budapesti, 5 % debreceni intézetben-került végrehajtásra.

Az előzetes letartóztatás eltöltésének helye a rendelkezésünkre álló tényadatok szerint még mindig inkább a börtön:

- Figyelemre méltó arányú azoknak a fiataloknak a javítóintézeti nevelésre utalása, akikkel szemben életkorukból adódóan időben korlátozottan lehet a szankció-végrehajtást megvalósítani, mivel a 18. életévük betöltése után kerülnek javítóintézetbe. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a bírók érzékenyen kezelik a fiatal és felnőtt kor határterülete találkozásánál lévőnél azt a gyermeki sorsot, ami kibontakozott a tárgyalás során előtte.

Figyelemre méltók lehetnek az elmúlt öt év tényadatai abból a szempontból, hogy mennyi idő telik el a fiatal által elkövetett bűncselekmény és a jogerős javítóintézeti ítélet meghozatala között: jellemzően több, mint egy év, de aggályosan magas az aránya a másfél és a két évnek.

- Tanuljunk a közelmúlt francia és angol példáiból, az úgynevezett „zéró tolerancia”¹⁸ terjedésének következményeiből, de ne feledkezzünk meg javítóintézeti nevelésünk nemzeti sajátosságairól.

Kezdjünk meg egy vitát annak érdekében, hogy a kezelő rendszer életképes maradjon és akkor reagáljon, amikor szükséges, ne megkésve.

¹⁷ (Kiskorúak a büntető igazságszolgáltatásban 154.o., 155.o.)

¹⁸ Loic Wacquant: A nyomor börtönei

Szeretet

„Számталanszor találkoznak a szemrehányással, hogy dédelgetjük a gonosztevőket, hogy az elvetemült és minden kedvezésre teljességgel érdemtelen emberekre jó bánásmódot, gondos ápolást, sőt szeretetet tékozlunk...”¹⁹

Tegyük fel azt a kérdést, hogy milyenné válhat visszakerülve ismét abban a környezetben egy gyerek, ahol előzőleg kriminalizálódott? Gondolkodtunk már azon, hogy ez a gyerek esetleg szeretheti is ezt a környezetet? Milyen választ tudunk adni viszont annak a gyereknek, fiatalnak, aki azt kérdezi –hol és hogyan-, aki már nem szeretné ott folytatni, ahol kezdte, szeretne normakövető módon, egyszerűen lakva és dolgozva élni?

„Mielőtt mondanivalónkat befejezzük, még egy tévedést óhajtánánk helyreigazítani... nem ritkán felhangzik a szemrehányás, hogy a javítóintézetek luxuriosusan vannak berendezve, sokba kerülnek s egy-egy növendék megjavításaért az állam túlságosan magas összegeket áldoz. Ezzel az állítással behatóbban kell foglalkoznunk, mert leginkább igen tiszteletreméltó és olyan körökből került ki, melyek a javítóintézeti ügy iránt a legmelegebb érdeklődést tanúsítják.”²⁰

Az eredmény amit a javítóintézeti nevelés befejezése után tapasztalunk, az valaminek az elégtelensége vagy erénye? Az egyik gyerek kiért és miért „áll le” vagy dönt a „folytatás” mellett? A másik vajon kinek és minek akar megfelelni?

Mennyit fordít a költségvetés a javítóintézeti fiatal reszocializációjára? Nagyon sok forintot.

Mennyit fordít a költségvetés a bűnelkövető fiatalat korábban kriminalizáló környezet hatásainak befolyásolására a javítóintézeti nevelés időtartama alatt?

Mit szeretnénk bizonyítani? Azt, hogy „A javítóintézet sem „javíthat” akkor, ha erre a társadalmi feltételek képtelenné teszik.”²¹

¹⁹ Közli: Ducker Ödön a Magyar Királyi Igazságügy Miniszter főhatósága alatt lévő Aszódi Javítóintézet igazgatója 1908.

²⁰ Közli: Ducker Ödön a Magyar Királyi Igazságügy Miniszter főhatósága alatt lévő Aszódi Javítóintézet igazgatója 1908.

²¹ id. dr. Kerecsi Klára: A fiatalkori bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006.

„A közönség természetesen csak azokról az esetekről vesz tudomást, amelyekben a javítóintézet szabadult növendéke megint a büntető bíróság elé kerül, mire a felületes megfigyelés készen van az ítélettel: íme, a javítóintézet nem javít. De aki így ítél, nem vesz tudomást a szabadult növendékek azon sok százairól, akik szorgalmas, becsületes munkával igyekeznek elfeledtetni azt, hogy gyermekkorukban megtévedtek. Aki ezer eset közül csak százat lát, kilencszázról pedig nem tud, alapos ítéletet nem mondhat.”²²

Mi az elvárás és mit szeretnénk még tenni társadalmunk fiatalokú bűnelkövetőivel szemben és érdekében?

Mit kell, és mit lehet eredménynek tekintenünk, és mikor?

Eredménynek tekinthető, ha a fiatal javítóintézetbe került, ha a nevelés időtartama alatt tanult, szakmát és szakmai ismereteket sajátított el, ha családi kapcsolatai rendeződnek intézeti tartózkodása alatt, ha utógondozási kérelmet nyújt be a javítóintézeti nevelés végén?

A javítóintézeti nevelés eredménytelenségének tekintjük, ha a fiatal azért követ el ismét bűncselekményt, mert nem tud mit kezdeni az intézetből elbocsátás után az általános iskolai bizonyítványával, mert nem jut be a legális „munkaerő piacra” a javítóintézetben megszerzett szakmai képesítésével, mert a családja tovább kriminalizálja?

Eredménynek vagy eredménytelenségnek tekinthető, ha egy nagyvárosi fiatal bejelenti a pártfogójának, hogy elege van az ideiglenes elbocsátásból, mert nincs semmije, senkije, nincs hol laknia, dolgoznia és vissza akar menni a javítóintézetbe és ehhez kéri a segítségét?

²² Közli: Ducker Ödön a Magyar Királyi Igazságügy Miniszter főhatósága alatt lévő Aszódi Javítóintézet igazgatója 1908.

„Kiemelt fontosságúnak tartjuk, hogy – főképpen a jogerős ítélettel rendelkező fiúk – az intézmények által biztosított tanfolyam keretében elsajátított szakmát jövőjük megalapozásának, 'hivatásuknak' tekintik, ami azt is mutatja, mind az intézmény, mind a fiatalok vonatkozásában, hogy ezzel a fiatalok beilleszkedésének alapfeltételei biztosítottak tűnnek. A fiatalok úgy vélik, a tanulás és egy biztos munkahely szükséges társadalomba való befogadásukhoz, és az intézet keretein belül megszerzett oklevél, bizonyítvány, valamint a megszerzett szakma jövőbeli tervezésüket nagymértékben elősegíti. Az előtakarékosság szintén hozzájárul a fiatalok társadalmi integrációjához (tanulmányokból, foglalkoztatásból származó keresmény 20%-a), melyet a fiatalok közül többen is kiemeltek. A fiatalok nagy többsége a családtól vár támogatást. Ahol labilis a kapcsolat a családdal, ott a barátok és az intézményi nevelők szerepe felértékelődik, ahol egyáltalán nincs támogató erejű család, a legtöbb esetben elkeseredettséget, kilátástalanságot tapasztalhatunk. Ez utóbbi esetben a fiatal nem is vár segítséget, nem bíz a pártfogóban, intézetben „hiszen úgyse tud senki segíteni, eddig se segített senki”.²³

Végezetül egy lényeges, pontos és ráadásul fontos kérdés: „...mivé alakulhat a javítóintézet, milyen új feladatokat vállalhat fel?”²⁴

A javítóintézet folyamatos alakulásban van létezése óta. Gyakran lehetett vele Európa szerte, olykor a tengeren túl dicsekedni és gyakran kellett itthon magának a létjogosultságát igazolni.

A javítóintézet büntetőjogi és pedagógiai fejlődéséhez hozzá járulhat-e a fiataikorúak büntetőkódexének kialakítása? Segítheti-e ezt a munkát az önálló fiataikorúak bíróságának kialakítása?

Ezeket a kérdéseket természetesen már többen és többször feltették.

Tudhatjuk, hogy a javítóintézeti nevelésbe beemelhetők alternatív módszerek, mind pedagógiai, mind pszichológiai területről. Tapasztalhattuk például, hogy a resztoratív szemlélet alkalmazása támogatóan hat a nevelési folyamatban és az oktatásban is hasznosítható. Kiterjesztése és elfogadtatása azért célszerű, mert nem a megtorlást helyezi középpontba, hanem közösségi értékekre tekintettel az okozott kár helyreállítására ösztönzi az elkövetőt.

²³ dr. Lénárd - Rác: A javítóintézet, mint támogató intézmény című előadása 10.o., www.pedagogia-online.hu/gyermekvedelem

²⁴ id. dr. Kerezsi Klára: A fiatalkori bűnelkövetés jogszabályi változásai, különös tekintettel a javítóintézetekre, 2006

A javítóintézet átalakulási folyamata és szakmai vállalásainak további szélesítése semmiképpen sem nélkülözheti a büntető igazságszolgáltatás hitét a jogintézménnyel kapcsolatban, bizalmát a szankció-végrehajtó intézmények iránt és a bíróságnak azt a „szeretetét”, amivel a fiatalkorú bűnelkövetők reszocializációja érdekében hozza meg ügy-, és sorsdöntő határozatát.

Az elkövetkező időben bármivé is alakul és bármiféle új feladatot is vállaljon fel a javítóintézet, szerintem két tényező nem fog változni:

Valószínűleg továbbra is fiatalkorúak esetében rendelhető el a javítóintézeti nevelése, ennek a korosztálynak kell fékezni és lehetőleg megállítani a kriminalizálódását, miközben társadalmi illeszkedésükkel kapcsolatos problémáikra is válaszokat kell keresnünk. Azoknak a gyerekeknek a problémáira, akik egy személyben testesítik meg a vétkest és áldozatot.

Örök dilemma a hazai gyakorlatban a javítóintézet alapítása óta napjainkig, (itt egy reklám jut eszembe, elnézést kérek érte) hogy lesz-e elég elszántság a mindenkori döntéshozók részéről az adófizetők pénzét, - a „társadalom védelme”²⁵ érdekében bűnelkövető fiatalok társadalmi esélyeinek javítására fordítani?

²⁵ Loic Wacquant: A nyomor börtönei

